

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1941

1. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΣΑΛΑΜΙΝΙ

Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ ἔτους 1941 ἐνήργησα ἀνασκαφὴν παρὰ τὸ χωρίον Μοῦλκι τῆς Σαλαμίνας ἐπὶ τῶν δεξιᾶ τῆς πρὸς τὸ χωρίον Κατσηβίλα ὁδοῦ κειμένων ἐρειπίων ἐκκλησίας, κατὰ τὴν παράδοσιν τιμωμένης εἰς ὄνομα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.

Α΄. Περιγραφή τῶν ἀνασκαφέντων ἐρειπίων: Τὰ ἐν λόγῳ ἐρείπια ἀπετέλουν ὄγκον ἰκανῶς προέχοντα τοῦ ἐπιπέδου τῶν περὶ ἀγρῶν, τεθαμμένον δέ, ὑπὸ πυκνὴν βλάστησιν σκίνων, ὧν τὸ μέγεθος, ὡς παχυκόρμων δένδρων, προέδιδεν ἀπὸ μακρῶν χρόνων ἐρείπωσιν τοῦ μνημείου. Πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς διεκρίνοντο μέρος ἡμικυκλικῆς ἀψίδος, πρὸ αὐτῆς τὸ ἄνω μέρος ἐνὸς κατὰ χώραν ἱσταμένου μαρμαρίνου κίονος καὶ εἰς τὸ ΝΑ ἄκρον τῆς συστάδος τμήμα ὁμοίως ὀρθοῦ, ἀλλὰ παχύτερου λιθίνου κίονος.

Κατὰ πρῶτον ἠρεύνθη τὴν θέσιν τοῦ νοτιοανατολικῶς ἱσταμένου κίονος ἀπεδείχθη δὲ ὅτι οὗτος (ὑψ. ἐν ὄλῳ 1.40 καὶ διαμ. 0.45 μ.) ἱσταται ἀπλῶς ἐμπεπηγμένος ἐντὸς τοῦ ἐδάφους — ἄνευ βάσεως — καὶ ἐπομένως, ὅτι δὲν ἔχει ἄμεσον σχέσιν μετὰ τῶν ἐρειπίων. Μετὰ ταῦτα ἤρχισα συστηματικὴν ἔρευναν τῶν ἐρειπίων διὰ τομῆς ἀπὸ Δ πρὸς Α πρὸς γνῶσιν τῆς ἐκτάσεως τοῦ κτιρίου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν λόγον ὅτι ἐκεῖθεν ὁ χώρος ἦτο προσιτώτερος πρὸς ἀνασκαφὴν.

Μετὰ τὸν καθορισμὸν τῶν διαστάσεων τοῦ κτιρίου προέβην εἰς πλήρη ἀπελευθέρωσιν τούτου ἀπὸ τῶν χωμάτων. Οὕτως ἀπεκαλύφθη μικρὸν ναῦδριον εἰς σχῆμα ἐλευθέρου σταυροῦ, οὗτινος τὴν δεξιὰν κεραιάν καταλαμβάνει πλάγιον κλίτος, ἐκτεινόμενον καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ ναοῦ. Ἡ ἡμικυκλικὴ ἀψὶς τοῦ ναυδρίου ἐφάπτεται ἀμέσως ἐπὶ τῶν ἐγκαρσίων κεραιῶν τοῦ σταυροῦ, τὸ δὲ πλάγιον κλίτος συγκοινωνεῖ μετὰ τοῦ κυρίου διὰ διβήλου. Τὸ μῆκος τοῦ ναυδρίου εἶναι 6.20 μ., τὸ ὀλικὸν δὲ πλάτος του 7.35 μ. Ἡ εἴσοδος εἰς τὸ ναῦδριον ἐγένετο διὰ δύο θυρῶν, μιᾶς εἰς τὸ μέσον τοῦ δυτικοῦ

σκέλους καὶ ἐτέρας ἐπὶ τοῦ μεσημβρινοῦ τοίχου τοῦ δεξιοῦ κλίτους ἀπέναντι τοῦ διβήλου.

Ἐσωτερικῶς τοῦ δεξιοῦ τοίχου τοῦ δυτικοῦ σκέλους τοῦ ναυδρίου, εἰς ἀπόστασιν 1.30 μ. ἀπὸ τῆς γωνίας, εἶναι ἐντετοιχισμένη λιθίνη παραστάς (πλ. 0.55, ἐξέχουσα κατὰ 0.35 μ.), ἣτις προφανῶς ἐχρησίμευε διὰ νὰ ὑποβαστάξῃ ἐνισχυτικὸν τόξον, ἂν καὶ εἰς τὴν ἀντίστοιχον πλευρὰν δὲν εὐρέθη τὸ πάρισον τῆς παραστάδος. Εἶναι πιθανόν, ὅτι ἐνταῦθα ἀντὶ παραστάδος κτιστῆς εἶχε χρησιμεύσει κίων ἐφαπτόμενος τοῦ τοίχου, διότι εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ χώρου ἀνευρέθησαν ἱκανὰ τεμάχια μαρμαρίνου κίονος, μὴ δυνάμενα νὰ ἐρμηνευθῶσιν ἄλλως.

Τὰ οὕτω περιγραφέντα ἐρεῖπια ἀνήκουν εἰς δύο περιόδους. Ἀρχικῶς τὸ ναῦδριον εἶχεν ἀπλοῦν σταυρικὸν σχῆμα, ἄνευ πλαγίου κλίτους. Κατεδαφισθείσης τῆς δεξιᾶς κεραίας τοῦ σταυροῦ, τὸ ναῦδριον ἀνφοδομήθη, προστεθέντος τοῦ δεξιοῦ κλίτους καὶ κατασκευασθέντος τοῦ διλόβου ἀνοιγματος. Τότε ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τῆς προσθήκης μετετοπίσθη κατὰ 0.60 μ. πρὸς τὰ ἔξω (πρὸς Α), οὕτω δὲ μεταξὺ τοῦ πλαγίου κλίτους καὶ τοῦ κεντρικοῦ παρενεβλήθη τοῖχος πλάθ. 0.80 μ., ἀπολήγων εἰς παραστάδα, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἄρχεται τὸ δίλοβον ἀνοιγμα. Τοῦτο ἔχει πλάτος 1.40 μ., διὰ τοῦ κατὰ χώραν δὲ ἰσταμένου διαχωριστικοῦ κίονος (διαμ. 0.30 μ.), ἐμπεπηγμένου ἐντὸς τοῦ ἐδάφους, ἄνευ διαμέσου βάσεως, χωρίζεται εἰς δύο λοβοὺς ἴσου πλάτους (0.55 μ.). οὕτω δὲ τὸ ἀνοιγμα πρὸς τὸ πλάγιον κλίτος κατεσκευάσθη στενώτερον τοῦ πλάτους τῆς ἀπέναντι κεραίας τοῦ σταυροῦ, ἐπιμηκυνθέντος διὰ τοῦτο τοῦ διαχωριστικοῦ τοίχου (τοῦ δυτικοῦ σκέλους) κατὰ 0.30 μ.

Τὸ δάπεδον τῆς ἐκκλησίας εὐρέθη κατεστραμμένον· εἰς τὸ ἱερὸν μόνον διετηρήθη τοῦτο καλλίτερον, ἐπεστρωμένον διὰ πλίνθων. Πρὸς στρῶσιν τοῦ δαπέδου ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ τρία ἀρχαῖα ἰωνικὰ κιονόκρανα: τὸ ἓν εἰς τὸ κέντρον τῆς ἀψίδος, τὸ ἕτερον εἰς τὴν θέσιν τῆς ὄρθρας πύλης καὶ τὸ τρίτον παρὰ τὴν παραστάδα τοῦ ἐνισχυτικοῦ τόξου. Ἐπίσης ἀρχαῖον μάρμαρον (ἐνεπίγραφος στήλη) εἶχε χρησιμοποιηθῆ ὡς οὐδὸς τῆς δυτικῆς θύρας.

Τὸ δάπεδον τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν, ὡς τοῦτο φαίνεται ἐκ τῶν σφριζομένων εἰς τὴν ἀψίδα δύο στρωμάτων τοιχογραφιῶν, ἀνυψώθη κατὰ 0.14 μ., ὅσον δηλαδὴ εἶναι τὸ ὕψος ἐνὸς συνθέτου ἰωνικοῦ κιονοκράνου, τοποθετηθέντος — τετάρτου τούτου — ἐντὸς τοῦ ὑψωθέντος δαπέδου τῆς ἀψίδος, ἀκριβῶς ὑπεράνω τοῦ προαναφερθέντος ἀρχαίου κιονοκράνου. Κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς μεταγενεστέρας ἀνυψώσεως τοῦ δαπέδου, πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν κιονοκράνων, εὐρέθησαν ἐντὸς τοῦ πηλοῦ ἔξ τορνήνσια, ἅτινα χρονολογοῦν τὴν τροποποίησιν τοῦ δαπέδου τοῦ ἱεροῦ καὶ τὴν δευτέραν τοιχογράφησιν εἰς τὰ τέλη τοῦ 13ου αἰ. Εἶναι λογικὸν νὰ δε-

χθῶμεν, ὅτι αἱ ἐργασίαι αὐταὶ εἶναι σύγχρονοι μὲ τὴν προσθήκην τοῦ πλαγίου κλίτους.

Β'. Τάφοι: Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀπεκαλύφθησαν πολλοὶ τάφοι. Ἐκ τούτων ὁ εἰς εὐρίσκεται εἰς τὴν προέκτασιν τοῦ δυτικοῦ σκέλους τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὴν ἀριστερὰν γωνίαν· ἔχει μῆκ. 1.85 καὶ πλ. 0.71-0.73 μ., εἶναι δὲ κατασκευασμένος ἐκ μεγάλων πωρίων πλακῶν, προσηρμοσμένων μεταξὺ των κατὰ ὠραῖον ἰσοδομικὸν σύστημα. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ του κεῖται ὑπὸ τὸ θεμέλιον τῆς ἐκκλησίας, τὸ δὲ διάπεδόν του εὐρέθη ἐστρωμένον διὰ τετραγωνικῶν πλίνθων. Ὁ τάφος δὲν ἔφερε κάλυμμα, ἦτο δὲ πλήρης ὀστέων, ἄλλων συσσωρευμένων κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν καὶ ἄλλων κειμένων ἐκτάδην.

Εἰς τὴν ἀντίστοιχον θέσιν εὐρέθη ἕτερος τάφος, καμαρωτός, ἐκτεινόμερος πρὸς Α ὑπὸ τὸν τοῖχον καὶ συγκοινωνῶν μετὰ τῆς ἐκκλησίας διὰ στενῆς εἰσόδου μετὰ μιᾶς βαθμίδος. Ἐχει μῆκος 2.20 μ. (μετὰ τῆς εἰσόδου 3 μ.), πλ. 0.90 καὶ ὕψ. 1.15 μ. Ἐντὸς τοῦ τάφου εὐρέθησαν πολλὰ ὀστᾶ, δύο δακτύλιοι καὶ ἐν νόμισμα (τεσσαρακοντανούμιον). Ἀμφότεροι οἱ τάφοι εἶναι σύγχρονοι τῆς ἀρχικῆς οἰκοδομῆς, κτισθέντες ἵνα χρησιμεύσουν ὁ ἀριστερὰ πρὸς ταφὴν τῶν κητόρων καὶ ὁ δεξιὰ ὡς ὀστεοθήκη (χωνευτήριον).

Δύο ἕτεροι τάφοι ἀπεκαλύφθησαν ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας, πρὸ τοῦ ἱεροῦ, ὁ εἰς ἐκτεινόμενος κατὰ τὸ πλάτος τῆς πλαγίας κεραίας καὶ ὁ ἕτερος εἰς τὴν δεξιὰν ἀντίστοιχον θέσιν. Ἀμφότεροι (μῆκ. 2 μ., πλ. 0.40 - 0.50 μ.) εἶναι ἐκτισμένοι κάτω ἐκ κοινῆς ἀργολιθοδομῆς, ἄνω δ' ἐκ παρολίθων ἐκαλύπτοντο δ' ἐπιμελῶς ὁ ἀριστερὰ μὲν διὰ μεγάλων πώρων, ὁ δεξιὰ δὲ δι' ὁμοίων πώρων καὶ ψαμμιτικῶν πλακῶν.

Πέμπτος τάφος εὐρέθη εἰς τὸ μέσον τοῦ δυτικοῦ σκέλους τῆς ἐκκλησίας παρὰ τὴν εἴσοδον· οὗτος εἶναι μικροτέρων διαστάσεων καὶ εὐτελεστέρας κατασκευῆς ἢ οἱ δύο προηγούμενοι τάφοι. Πιθανῶς οἱ τρεῖς οὗτοι τάφοι χρονολογῶνται εἰς τὴν πρὸ τῆς προσθήκης τοῦ πλαγίου κλίτους ἐποχὴν.

Δύο ἕτεροι τάφοι, εὐρεθέντες εἰς τὴν ἀριστερὰν κεραίαν, ἦσαν ἀπλῶς ἐσοκαμμένοι ἐντὸς τοῦ ἐδάφους.

Ἀξιοπαρατήρητος εἶναι ὁ ὄγδος τάφος, εὐρεθεὶς εἰς τὴν ΝΑ γωνίαν τοῦ πλαγίου κλίτους. Οὗτος εἶναι μικρῶν διαστάσεων (μῆκ. 1.20), ἐκτισμένος δι' ἀργολιθοδομῆς, ἐκαλύπτετο δὲ δι' ἀκανονίστων ψαμμιτικῶν πλακῶν· προσέτι ὁ τάφος οὗτος ἐσκέπετο ὑπὸ καμάρας ὑψουμένης ὑπὲρ τὸ δάπεδον τοῦ ναοῦ, ἐκτεινομένης δὲ πρὸς Α μέχρι 2.55 μ. ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, κατὰ μῆκος τοῦ ὁποῖου διήκει κτιστὸν βάθρον (πλ. 0.65 μ.), ὅπερ ὑπὸ τὴν καμάραν τοῦ τάφου εὐρύνεται εἰς 1.20 μ., τοῦ τάφου εἰσδύοντος ὑπὸ τοῦτο κατὰ 0.30 μ. Σφίζεται μόνον ὁ ἀριστερὸς ἐπικλινῆς τοῖχος τῆς καμάρας (εἰς ὕψ. 0.50, πᾶχ. 0.25 μ.). Ἐξ ἀφορμῆς τοῦ τάφου τούτου ἠχρηστεύθη ἡ πλαγία θύρα, φραχθεῖσα· ὡς δὲ φαίνεται ἐκ τοῦ οὕτω προσδοθέντος εἰς τὸν τά-

φον ἐπισήμου χαρακτήρος, οὗτος περιέκλειε τὸ λείψανον λίαν ἀγαπητοῦ μέλους — ἐντὸς τοῦ τάφου εὐρέθη ὁ σκελετὸς παιδίου — τῆς οἰκογενείας τοῦ δευτέρου ἢ ἄλλου τινὸς κατὰ τι μεταγενεστέρου κτήτορος.

Οἱ ἀνωτέρω περιγραφέντες τάφοι οὐδὲν ἄλλο περιεῖχον πλὴν τῶν ὀστέων. Εἰς ἕνατον ὅμως τάφον, ἐσκαμμένον ἔξω εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ΒΔ τῆς ἐκκλησίας, εὐρέθη μικρὸς χαλκοῦς σταυρὸς ἐκ δύο τεμαχίων, κλειομένων διὰ θηλυκωτῆρος (θήκη πρὸς φύλαξιν περιάπτου) (εἰκ. 1).

Γ'. Γλυπτά: Εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἔγινε χρῆσις μαρμάρων τινῶν, πρὸ πάντων ἀρχαίων καὶ παλαιοχριστιανικῶν. Ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῆς μαρμαρίων μελῶν εὐρέθησαν μόνον τεμάχια τῶν πεσίσκων τοῦ τέμπλου, τεμάχια τινὰ πωρίων ὑαλοστασίων, εἰς πώρινος σταυρὸς (πιθ. τοῦ τρούλλου) καὶ τεμάχιον πωρίνου κιλλίβαντος (πιθ. ἐκ κόγχης ὑπεράνω τοῦ διβήλου). Οἱ πεσίσκοι τοῦ τέμπλου ἀνήκουν εἰς δύο ἐποχὰς — πιθανῶς ὁ εἰς προέρχεται ἐκ τῆς πρώτης περιόδου καὶ ὁ ἕτερος ἐκ τῆς δευτέρας, τοῦ τέλους τοῦ 13ου αἰῶνος.



Εἰκ. 1. Χαλκοῦς κλειόμενος σταυρὸς.

Ἐκ τῶν ἀρχαίων μαρμάρων εἰς κυβόσχημος βωμὸς καὶ ἐν θυμιατήριον εὐρέθησαν σχεδὸν κατὰ χώραν εἰς τὸ ἱερόν, χρησιμοποιηθέντες ὁ μὲν ὡς ἁγία τράπεζα, τὸ δὲ ὡς στήριγμα τῆς ἀκοιμήτου κανδήλας. Ἐν πώρινον κορινθιακὸν κιονόκρανον ρωμαϊκῶν χρόνων, ἀτυχῶς πολὺ ἐφθαρμένον, ἐχρησίμευσεν ὡς κιονόκρανον τοῦ διβήλου. Τέλος τρία ἰωνικὰ κιονόκρανα καὶ μία στήλη ἐχρησιμοποιήθησαν, ὡς ἐσημειώθη ἀνωτέρω, εἰς τὸ δάπεδον καὶ εἰς τὴν θύραν. Ἡ στήλη (ὑψ. 1.38, πλ. 0.47, πᾶχ. 0.11 μ.) ἀπολήγει εἰς ἀέτωμα, τῆς ἐνεπιγράφου δ' ἐπιφανείας προηγείται πολὺ ἐνδιαφέρουσα ἀνάγλυφος παράστασις καὶ ἔπονται δύο στέφανοι ἐκ κλάδων ἑλαιᾶς· ἀλλ' ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς διακρίνονται μόνον ὀλίγα γράμματα ἐκ τῶν πρώτων στίχων.

Ἐκ τῶν παλαιοχριστιανικῶν γλυπτῶν εὐρέθησαν: 1ον) Τεμάχια θωρακίων, ἐκ τῶν ὁποίων ἐν ἀνήκει εἰς τὸν τύπον τῶν κοσμουμένων ὑπὸ πλαισίου περικλείοντος ῥόμβιον ἐν μέσῳ τεσσάρων τριγώνων· ὁ ῥόμβος πληροῦται διὰ ῥόδακος τὰ δὲ τρίγωνα δι' ἀπιδίων· τὸ θωράκιον ἀνήκει εἰς κύκλον τέχνης συνεχίζοντα τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν. 2ον) Ἐν σύνθετον ἰωνικὸν κιονόκρανον μεθ' ἠνωμένου ἀπλοῦ ἐπιθήματος. Τὰ γλυπτὰ ταῦτα πιθανῶς ἀνήκουν εἰς τὸ αὐτὸ παλαιοχριστιανικὸν μνημεῖον, οὗτινος ἐκεῖ πλησίον εὐρέθη καὶ τεμάχιον

τῆς μαρμαρίνης ἀγίας τραπέζης. 3ον) Τέλος εὐρέθησαν δύο μικρὰ τεμάχια παλαιοχριστιανικῆς ἐπιταφίου ἐπιγραφῆς, κοσμουμένης μὲ σταυρὸν ἐν μέσῳ



Εἰκ. 2. Τεμάχια χριστιανικῆς ἐπιγραφῆς.

δύο ταῶν (σφύζεται μόνον ὁ εἰς φέρων ἄνω τῆς ράχεώς του σταυρὸν) (εἰκ. 2), δυναμένης δὲ ν' ἀναγνωσθῇ οὔτω :

[(ταῶς)] + (ταῶς)
 [Οἰκη] ΤΗ
 [ριον] Ε
 3. [πιφα] Ν Ι
 [ου (;) . . .]

Ἐκ τῶν λοιπῶν εὐρημάτων σημειῶνω τοὺς ἐντὸς τοῦ δευτέρου τάφου εὐρεθέντας χαλκοῦς δακτυλίους (ἐκ τούτων ὁ εἰς φέρει ἄτεχνον παράστασιν μορφῆς ἐν μέσῳ δύο δένδρων, ὁ δ' ἕτερος τετράγωνον κοσμούμενον μὲ γραμ-

μικὸν διηνηθισμένον κόσμημα), τὸν χαλκοῦν σταυρὸν καὶ τεμάχιά τινα βυζαντινῶν ἀγγείων.

Πάντα τὰνωτέρω γλυπτὰ καὶ εὐρήματα, ὡς καὶ ἄλλα τινὰ γλυπτὰ, ἅτινα συνέλεξα ἐκ διαφόρων μερῶν τῆς νήσου, προσωρινῶς καὶ μέχρις ἐξευρέσεως καταλληλοτέρου χώρου κατέθεσα εἰς αἴθουσαν τοῦ ἰσογείου τοῦ Δημοκρατικοῦ Καταστήματος Σαλαμίνας, κατεχομένην νῦν ὑπὸ τῆς ἀντιτραχωματικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Ὑγιεινῆς, ἀλλ' ἐντὸς τῆς ὁποίας καὶ ἄλλοτε ἐφυλάσσοντο γλυπτὰ τινα καὶ ἐπιγραφαί. Καὶ τὰ ἀρχαῖα ἑκεῖνα, ὅσα ἀκόμη ἐσφύζοντο ἐρριμμένα εἰς τὸν περίβολον τοῦ Δημοραχείου, ἐπανετοποθέτησα ἐντὸς τῆς αἰθούσης, ἰδρύσας οὕτω μικρὰν συλλογὴν, τῆς ὁποίας συνέταξα καὶ περιγραφικὸν κατάλογον. Τὸν κατάλογον, μετὰ τῶν μικρῶν ἀντικειμένων τῆς συλλογῆς, παρέδωσα εἰς τὸν ἑκτακτον ἐπιμελητὴν ἀρχαιοτήτων Σαλαμίνας.

Δ'. Συμπέρασμα: Τὴν ἀνασκαφὴν ἐνήργησα εἰς περιοχὴν, ἔνθα προφανῶς ἔκειτο μεσαιωνικὸν πόλισμα, πιθανῶς ἡ βυζαντινὴ Σαλαμίνα. Κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους, ὡς μαρτυροῦν τὰνωτέρω σημειωθέντα γλυπτὰ (καὶ ἄλλα), εἰς τὴν περιοχὴν Μουλκίου - Κατσηβίλας ὑπῆρχον ἀξιόλογα χριστιανικὰ μνημεῖα, μαρτυροῦντα τὴν ἐνταῦθα ὑπαρξιν ἀστικῆς ζωῆς. Ἀργότερον, ἐπὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, ἡ Σαλαμίς φέρεται ἀναδεδειγμένη εἰς ἐπισκοπήν, ἐπομένως διατελοῦσα ἐν τινι ἀκμῇ, ἣτις ὅμως μετὰ δύο αἰῶνας ἐξέλιπεν, ὡς μανθάνομεν ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ὁσίου Νίκωνος τοῦ «Μετανοεῖτε», εὐρόντος τὴν νήσον «ἄοικον», ἐρημωθεῖσαν βεβαίως ὑπὸ τῶν πειρατῶν. Πρὸς προφύλαξιν μάλιστα ἀπὸ τούτων, ἀνατολικῶς τοῦ Μουλκίου, παρὰ τὸ μικρὸν χωρίον Κατσηβίλα, ἐκτίσθη βίγλα (πύργος), ἣς σφύζονται εἰσέτι τὰ εἶρηπια καὶ ἦτις, μετὰ τῆς προσηγορίας «κατσή» (κακή), ἔδωκε τὸ ὄνομα εἰς τὴν ἀνατολικῶς τοῦ Μουλκίου περιοχὴν (Κατσηβίλα - Κακηβίγλα). Ἀλλὰ τὸ πλήθος τῶν βυζαντινῶν ναῶν τῆς περιοχῆς Μουλκίου - Κατσηβίλας μαρτυρεῖ, ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἐρήμωσιν ἡ ζωὴ ἐνταῦθα ἐπανήρχισε, διαρκέσασα καθ' ὅλην τὴν βυζαντινὴν περιόδον. Ἐπὶ Τουρκοκρατίας ὅμως τὸ πόλισμα μετέπεσεν εἰς τουρκικὸν «Μοῦλκι» (= ὑποστατικόν).

Τὸ ἀνασκαφὴν ναῦδριον ἐκτίσθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς δευτέρας χιλιετηρίδος, διαρρυθμισθὲν πρὸς τὸ τέλος τοῦ 13ου αἰῶνος. Εἶναι δ' ἐκτισμένον ἐπὶ ἐδάφους πλήρους χαλίκων, ὡς οἱ πέριξ ἀγροί, ἀνευ βαθείας θεμελιώσεως. Ἡ ἀνεπάρκεια τῶν ὑλικῶν μέσων δὲν ἐπέτρεψε τὴν διάνοξιν βαθειῶν τομῶν, πρὸς διαπίστωσιν τοῦ ἂν τὸ ἀνασκαφὴν μνημεῖον εἶναι ἐκτισμένον ἐπὶ τῆς θέσεως προϋπάρχοντος παλαιοχριστιανικοῦ τοιούτου, ἐκ τοῦ ὁποίου τυχὸν θὰ προέρχωνται τὰ εὐρεθέντα παλαιοχριστιανικὰ γλυπτὰ πάντως τὸ κτίριον τοῦτο πρέπει ν' ἀναζητηθῇ εἰς προσεχῆ ἔρευναν ἐν τῇ ὑπ' ὄψει περιοχῇ.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΛΛΑΣ